

Filosofi 26.3.2020

Provet hölls undantagsvis den 19 mars 2020

Tabellen i denna fil (på sidan 4) är inte nödvändigtvis fullkomligt tillgänglig för till exempel användare av skärmläsningssystem.

Slutgiltiga beskrivningar av goda svar 12.5.2020

Grunderna enligt vilka bedömningen gjorts framkommer i de slutgiltiga beskrivningarna av goda svar. Uppgiften om hur bedömningsgrunderna tillämpats på examinandens provprestation utgörs av de poäng som examinanden fått för sin provprestation, de slutgiltiga beskrivningarna av goda svar och de föreskrifter gällande bedömningen som nämnden gett i sina föreskrifter och anvisningar. De slutgiltiga beskrivningarna av goda svar innehåller och beskriver inte nödvändigtvis alla godkända svarsalternativ eller alla godkända detaljer i ett godkänt svar. Eventuella bedömningsmarkeringar i provprestationerna anses vara jämförbara med anteckningar och sålunda ger de, eller avsaknaden av markeringar, inte direkta uppgifter om hur bedömningsgrunderna tillämpats på provprestationen.

Om filosofin och dess bedömning i grunderna för gymnasiet läroplan

Studentexamensnämnden har beslutat att studentexamensprovet från och med provtillfället hösten 2017 till och med provtillfället våren 2020 kan avläggas både enligt grunderna för gymnasiet läroplan 2003 och enligt grunderna för gymnasiet läroplan 2015. Filosofisektionen har haft som mål att utforma uppgifterna så att alla uppgifter i provet våren 2020 kan besvaras utifrån båda grunderna för läroplanen.

Omarbetningen av grunderna för gymnasiet läroplan 2015 var huvudsakligen en uppdatering. Exempelvis antalet kurser i filosofi och kursernas innehåll förändrades inte väsentligt. I målen för filosofiundervisningen skedde en förändring. I de nya grunderna för läroplanen betonas den kognitiva förmågan mer än tidigare. I grunderna för läroplanen 2003 betonades däremot kunskap om grundläggande allmänbildande fakta om filosofins historia och dagens strömningar inom filosofin mer än i de nya grunderna för läroplanen. Detta föranleder vissa skillnader i bedömningen, men då bägge de ovan nämnda temana ingår i båda läroplansgrunderna handlar skillnaden närmast om betoning, och skillnaden inverkar främst på de högsta poängen. I berömliga svar och svar värda toppoäng betonas utifrån grunderna för gymnasiet läroplan 2003 (GLP2003) en djupgående kunskap om filosofins tradition. I grunderna för gymnasiet läroplan 2015

(GLP2015) betonas däremot eget följdriktigt och kreativt tänkande. I beskrivningen av goda svar, exempelvis i tabellen som finns till stöd för bedömningen i filosofi, har man beaktat båda dessa kunskapsområden.

Båda grunderna för läroplanen definierar i stora drag gymnasiefilosofin och utgångspunkterna för bedömningen på samma sätt: Det filosofiska tänkandet granskar rationellt och begreppsligt hela verkligheten och olika sätt att gestalta den. Bedömningen i filosofi fokuserar på den studerandes kognitiva förmåga samt på förmågan att behärska centrala begrepp och uttrycka filosofiskt tänkande.

Bedömning av svaren i studentexamensprovet i filosofi

I bedömningen av ett studentexamensprov i ett realämne måste man beakta hur kognitivt krävande uppgiften är. Uppgifterna har utarbetats med beaktande av Blooms taxonomi om kognitiva inlärningsmål samt den variant av taxonomin som Anderson och Krathwohl utvecklat. I de här taxonomierna bedöms hur krävande den kognitiva process uppgiften kräver är på en hierarkisk skala i sex steg: vetande/erinring, förståelse, tillämpning, analys, bedömning och skapande/syntes. De två högsta nivåerna står i omvänd ordning i de två taxonomierna.

Filosofi innebär allmänt, abstrakt tänkande. Därför kan det vara en mycket krävande uppgift bara att förstå själva saken. Av denna orsak bör de ovan nämnda klassificeringarna enligt Blooms taxonomi inte ses som schematiskt hierarkiska i bedömningen i filosofi. De kunskapsmässiga färdigheternas olika dimensioner är nästan undantagslöst överlappande inom filosofin även om de uppgiftsdelar som kräver definition, beskrivning och förklaring i regel är snävare än de som kräver analys, diskussion och utvärdering.

Filosofiskt tänkande kan i allmänhet gestaltas som en serie öppna frågor och svar givna på dem. Därför bedöms i provet i filosofi dels examinandens förmåga att gestalta filosofiska frågor, dels hans förmåga att förstå och utvärdera svar på frågorna. Om examinanden i en uppgift ombeds utvärdera något filosofiskt påstående är det en väsentlig del av svaret att granska vilken fråga påståendet besvarar. Efter att korrekt ha gestaltat den bakomliggande filosofiska frågan har examinanden en klar utgångspunkt för att utvärdera grunderna för påståendet och visa på möjliga alternativa svar på frågan.

Det filosofiska tänkande som bedöms i studentexamensprovet kommuniceras språkligt. Därför bör man i bedömningen även fästa uppmärksamhet vid hur tänkandet presenteras. Presentationen bedöms på många olika plan, från textens litterära verkningsfullhet till styckeindelningen. Provet är emellertid inte ett prov i modersmålet, och en god skriftlig framställning är ett kännetecken på ett gott svar i filosofi endast i den mån

den uttrycker gott filosofiskt tänkande. Ett gott svar i filosofi är omsorgsfullt genomtänkt. Detta innebär ofta flera olika drag hos svaret. De viktigaste är att svaret är träffande, enhetligt och övertygande.

Kärnan i ett gott svar är att det är träffande, det vill säga relevant. Goda kunskaper och god förståelse samt en träffande argumentation ger inte upphov ens till ett godkänt svar om de inte svarar på frågan. Därför är den viktigaste av de uppräknade dimensionerna att svaret är träffande.

Svarets enhetlighet har att göra med svarets struktur. Examinandens förmåga att begreppsligt strukturera problem och lösningar samt identifiera och utvärdera motiveringar syns i form av ett följdriktigt och flerdimensionellt svar. Ett enhetligt svar är också klart. I filosofiskt tänkande måste man kunna formulera frågor och svar tydligt.

Att svaret är övertygande innebär inom filosofin framför allt att argumentationen är av hög kvalitet. I argumentationens kärna finns filosofiskt godtagbara utgångspunkter samt tillräckliga kopplingar mellan påståenden och motiveringar.

Utöver i att svaret är träffande, enhetligt och övertygande syns ett gott filosofiskt tänkande i att examinanden har kunskap om begrepp och teorier och kan använda dem samt behärskar det fenomenkomplex som behandlas. Svarets formella och innehållsliga dimensioner är i filosofi nästan undantagslöst delvis överlappande så länge svaret uppfyller minimikravet på relevans, det vill säga träffar frågeställningen. Ett svar kan vara gott med tanke på de kunskapsmässiga färdigheterna, men presentationen av tankegångarna kan vara svag, eller tvärtom. Dimensionerna är emellertid inte helt oavhängiga av varandra eftersom presentationen, användningen av begrepp och kunskapen om fenomenkomplexet är förknippade med varandra.

På grund av den natur uppgifterna i filosofi har är aspekter som visar på mognad särskilt viktiga i svaret. Studentexamensnämnden har i sina föreskrifter för proven i realämnena gett anvisningar för bedömningen av mognad i svaren (https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/sv_foreskrifter_realamena.pdf). Det är värt att notera att behandlingen av oväsentliga synpunkter i svaren sänker svarets värde enligt föreskriften.

Tabellen nedan kan vara till hjälp vid bedömningen då det gäller hur träffande, enhetligt och övertygande svaren i studentprovet i filosofi är. Dessa kriterier i kombination med de innehållsmässiga kriterierna bildar tillsammans en helhetsbedömning som uttrycks med det poängtal som ges för deluppgiften.

Dimension i bedömningen	/Poängtal 0	25 %	50 %	75 %	100 %
Träffande	Svaret svarar inte alls på uppgiften; uppgiften har väsentligt missuppfattats.	Svaret har vissa kopplingar till frågans område, men det är oklart, förvirrat eller träffar inte saken.	Svaret på uppgiften håller sig till frågan.	Svaret visar på en klar förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar de mest väsentliga aspekterna.	Svaret visar på en utmärkt förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar ingående de relevanta aspekterna och endast dem.
Enhetligt	Svaret är splittrat och oredigt.	Svaret tar upp en klart relevant aspekt. I övrigt är elementen i svaret slumpmässigt valda eller orediga.	Svaret tar upp flera relevanta aspekter, men de har inte sammanställts i en helhet. Svaret är ofta katalogartat.	De synpunkter som uppgiften berör har kopplats till varandra på ett följdriktigt och mångsidigt sätt. Resultatet är en koherent helhet som besvarar frågan.	I svaret har de för uppgiften relevanta materialementen ställts i relation till varandra. Begrepp och motiveringar bildar en konsekvent helhet som besvarar frågorna i uppgiften och vid behov beaktar även alternativa infallsvinklar.
Övertygande	Svaret saknar motiveringar eller motiveringarna saknar koppling till de framlagda påståendena.	De motiveringar som ges i svaret anknyter på något sätt till påståendena, men kopplingen mellan dem förblir oklar.	Svaret har motiverats med förnuftiga utgångspunkter och det finns en klar koppling mellan motiveringar och slutsatser.	I svaret diskuteras de flesta relevanta motiveringarna. De har problematiserats och analyserats på ett förnuftigt sätt och argumenten har konstruerats korrekt.	Problematiseringen och analysen av de relevanta motiveringarna är träffande och visar på ett insiktsfullt eget tänkande eller en ingående kunskap om traditionen.

Poängtal för studentexamensprovet i filosofi

Provet i filosofi omfattar nio uppgifter av vilka examinandena ska besvara fem. Provet består av två delar. Del I omfattar sex uppgifter. Var och en av de här uppgifterna ger 0–20 poäng. Del II omfattar tre uppgifter, som var och en ger 0–30 poäng. Examinanden kan besvara 3 till 5 uppgifter i del I och 0 till 2 uppgifter i del II. Det maximala antalet poäng i provet är 120. För att nå detta poängantal måste examinandena besvara tre uppgifter i del I och två uppgifter i del II.

I anvisningarna för poängsättning i beskrivningarna av goda svar nämns två eller tre separata fästpunkter för bedömningen, det vill säga poängtrösklar, vars syfte är att underlätta bedömningen. Antalet poängtrösklar beror på det maximala antalet poäng för deluppgiften, som alltid är delbart med fem. För de snävare delfrågorna som är värda 5 poäng finns det två poängtrösklar, vid 2 och 4 poäng, det vill säga 40 % och 80 %. Om poängtalet för en uppgift eller deluppgift är 10 eller mera används tre bedömningspunkter: 25–30 procent, 50–60 procent och 75–80 procent. Om en uppgift eller en deluppgift ger mer än 10 poäng ges också en karakterisering av toppoängen. Syftet med denna är att lyfta fram aspekter som gör det enklare att placera svaret inom det högsta poängintervallet (75–100 procent).

Uppgiftsspecifika poänganvisningar

Eftersom i provet i filosofi bedöms examinandernas eget filosofiska tänkande kan svaren öppna sig i många olika riktningar i nästan alla uppgifter. Därför är beskrivningarna av goda svar aldrig mer än riktgivande. Av samma orsak presenterar beskrivningarna av goda svar på ett omfattande sätt olika filosofiska synpunkter som berör uppgiften, även sådana som inte ingår i gymnasiekurserna. Målet är att ge lärarna som bedömer svaren ytterligare tips om vilka typer av filosofiska resonemang som på goda grunder kan ingå i svaren. Vilka saker som ingår i gymnasiekurserna och som examinanderna förutsätts ha kunskap om anges i samband med anvisningarna för poängsättning. I dessa delar har de ovan nämnda dimensionerna – att svaret ska vara träffande, enhetligt och övertygande – beaktats endast mycket knapphändigt. Det är dock motiverat att i bedömningen av varje del av provet granska såväl de kunskapsmässiga dimensionerna som dimensionerna i tabellen ovan.

Det finns olika slag av material till uppgifterna. I varje del av en uppgift anges på vilket sätt materialet ska användas. Om inga anvisningar ges om användningen eller om det uppges vara frivilligt att använda materialet, till exempel "du kan utnyttja materialet", är materialet avsett som inspiration. Då är det acceptabelt att examinanden låter bli att utnyttja materialet och det minskar inte på antalet poäng. Det är förvisso bra att märka att materialet också i uppgifter av det här slaget bidrar med information och att svaret bör innehålla motsvarande mångsidighet även om materialet inte har utnyttjats. Om examinanden trots uppmaning låtit bli att använda materialet i en deluppgift, dras alltid minst ett poäng av och svaret kan nå upp till högst 75 % av maximipoängen för uppgiftsdelen. Det kan också ges mer detaljerade anvisningar om användningen av material, där examinanden till exempel uppmanas att analysera eller jämföra materialet eller söka några särskilda drag, såsom argument, i det. I dessa fall kan den direkta poängminskning som följer av att anvisningarna inte följts vara större.

Uppgiftsdelarna är fördelade på två klasser. Om en uppgiftsdel ger 10 poäng eller mera bedöms den som ett essäsvar, om inte annat anges i uppgiften. Med essäsvar avses ett svar som är strukturerat som en essä: inledningen är en koncis presentation av ämnet, problemet eller argumentet, mittenpartiet består av en mångsidig behandling av saken och i slutet finns de slutsatser som grundar sig på behandlingen. Det går inte att ge några exakta anvisningar angående längden på en essä, eftersom svarets värde bygger på dess innehåll och en lämplig längd beror på många faktorer, bland annat den behandlade sakens natur och de avgränsningar examinanden har gjort. Det är emellertid värt att notera att en bra essä i en uppgiftsdel som ger 10 poäng inte behöver vara lika omfattande och mångsidig som i en uppgiftsdel som ger 20 poäng. Om en uppgiftsdel ger mindre än 10 poäng behöver svaret inte vara uppbyggt som en essä. I deluppgifter värda mindre än 10 poäng begränsas antalet tecken. Begränsningen gäller maximiantal tecken. Om det angivna

antalet tecken underskrids sänks poängantalet inte, så länge sakinnehållet är tillräckligt. Om maximiantalet tecken väsentligen överskrids sänker detta poängantalet. I uppgifter med begränsat antal tecken kan examinandan förlora högst 2 poäng till följd av att hen överskridit maximiantalet tecken väsentligt. Om antalet tecken överskridits med 25–50 procent minskar antalet poäng med 1, och med 2 poäng om maximiantalet tecken överskridits med över 50 procent. Minskningen kan dock inte vara mer än 50 procent av maximipoängen för en deluppgift. Vidare minskar antalet poäng naturligtvis om svaret inte håller sig till saken.

Poängen för uppgifter som består av flera delar fastställs separat för varje deluppgift, om inte annat anges i uppgiften.

Del I

1. Ett tankeexperiment (20 p.)

I ett tankeexperiment tänker man sig en viss situation och utreder sedan genom rent tänkande vad som logiskt och begreppsligt följer av situationen. I ett tankeexperiment behöver man inte anta att de fakta och lagbundenheter som gäller i den empiriskt iakttagbara, aktuella världen är giltiga. I ett tankeexperiment ska man emellertid följa principerna för ett följdriktigt och logiskt korrekt tänkande. Tankeexperiment används inte bara i filosofin utan också inom andra vetenskapsgrenar, bland annat fysiken. Uppgiften är emellertid avgränsad till filosofiska tankeexperiment. Tankeexperiment kan användas som hjälp för att bilda filosofiska teorier. Med ett tankeexperiment kan man också testa en teoris följder, bakomliggande premisser eller detaljer.

Exemplet på ett tankeexperiment kan tas från vilket område som helst inom filosofin. I gymnasiets filosofi gäller de flesta tankeexperimenten möjligen samhällsfilosofin. Ett sådant är John Rawls tankeexperiment där en idealiskt rationell individ definierar de rättvisepprinciper som reglerar samhället bakom en så kallad slöja av okunnighet. Rawls tror att man på detta sätt kommer fram till de frihets- och differensprinciper han föreslår. Tanken bakom slöjan är att den individ som väljer principerna är okunnig om sin egen ställning i samhället. Därför kan hen inte driva sina egna intressen på bekostnad av andra. Syftet med upplägget är att garantera att de principer som väljs är rättvisa. Många av de kontraktsteoretiker som föregick Rawls utnyttjade också tankeexperiment. Thomas Hobbes motiverade exempelvis sin syn på det berättigade i en monarks makt med att individer som i ett hypotetiskt naturtillstånd driver sina egna intressen dras in i intressekonflikter och krig mellan varandra. Till skillnad från Hobbes tänkte John Locke att individerna i ett

naturtillstånd har vissa friheter och rättigheter, särskilt rätten till liv och till frukterna av arbete. Såväl Hobbes som Locke motiverade samhällsordningen genom sina tankeexperiment, men på olika sätt: enligt Hobbes har medborgarna inte i någon som helst situation rätt att resa sig mot suveränen, medan detta enligt Locke var berättigat i en situation där suveränen inte respekterar individernas rätt till liv och egendom. Examinanden kan också som exempel välja Jean-Jacques Rousseaus naturtillstånd, som nämns i materialet till uppgift 3. I Rousseaus fall räcker det inte att man beskriver de olika typerna av kärlek, utan tankeexperimentet måste kopplas till hans samhällskritik, som bland annat riktar sig mot orättvis privat äganderätt och social ojämlikhet.

Kända tankeexperiment inom medvetandefilosofin och kunskapsteorin är Descartes onda ande och dess moderna tolkning "hjärnan i behållaren". I båda dessa antar vi att allt innehåll i våra medvetna erfarenheter kunde framkallas av andra orsaker än objekt utanför vårt medvetande. Därmed kunde de systematiskt vara felaktiga. Syftet med Descartes onda ande är att visa att det egna tänkandets existens är grunden till säker kunskap. Många senare filosofer har använt den onda anden eller scenariot med "hjärnan i behållaren" för att stöda skepticism rörande objekt i den externa världen. Ett känt tankeexperiment inom medvetandefilosofin är zombien som antas vara identisk med en människa till sina fysikaliska och betevidare egenskaper men som saknar medvetande. Zombien skulle alltså kunna uppträda och till och med tala som en människa, men sakna medvetna sinnestillstånd. Tankeexperimentet har använts för att vederlägga fysikalismen: om zombien är möjlig kan medvetandet inte reduceras till ett fysikaliskt tillstånd i hjärnan.

Ur metafysiken kan man som exempel välja bland annat Lucretius tankeexperiment om rymdens yttersta gräns som testas genom att man slungar ett spjut mot den. Med sitt tankeexperiment stödde Lucretius tanken att rymden är oändlig: om spjutet tränger genom gränsen har rymden ingen gräns; men om spjutet inte tränger genom gränsen måste det finnas någonting bakom gränsen som stöder den, och då finns det i själva verket ingen gräns. Ett annat känt tankeexperiment från antiken handlar om Theseus skepp som atenarna årligen skickade iväg för att fira minnet av hjälten. I tankeexperimentet blir man med tiden tvungen att byta ut alla delar av skeppet, plankor för plankor, då de blir gamla. Frågan lyder då om skeppet som består av nya plankor fortfarande är samma skepp som det ursprungliga.

Inom etiken kan man som exempel välja John Harris överlevnadslotteri där en organdonator skulle rädda två människors liv på bekostnad av sitt eget. Harris överlevnadslotteri är anknutet till hans argument att två liv är värdefullare än ett liv. Att döda är därmed inte mer fel än att låta dö i en situation där man kan rädda fler

än ett människoliv. I en situation där det med organ från en människa går att rädda två är det därför motiverat att i befolkningsregistret lotta vem som ska tvingas donera organen.

Som exempel på tankeexperiment kan man godkänna mycket olika typer av fall, så länge det av beskrivningen av dem framgår vad det är som gör dem till tankeexperiment. Som tankeexperiment duger till exempel det så kallade spårvagnsproblemet (*trolley problem*). Det är emellertid värt att notera att det inte nödvändigtvis är meningsfullt att tolka alla dilemman som tankeexperiment. Genomförda empiriska experiment är inte heller tankeexperiment. Tankeexperiment inom andra vetenskapsgrenar kan godkännas bara om deras filosofiska betydelse påvisas i svaret.

Utifrån tankeexperimentet kan man dra olika slutsatser. Tankeexperimentet kan visas antingen stöda eller ifrågasätta en teori. Man kan också diskutera hur tankeexperimentet har kritiserats, eller hur man kunde kritisera det. Dessa frågor är relevanta eftersom de flesta tankeexperiment bygger på premisser som inte gäller i vår värld. I tankeexperimentet med "hjärnan i behållaren" antar man exempelvis att sinnestillstånd kan få innehåll av exakt samma typ både i interaktion med omgivningen och utan den. Det är ett tvivelaktigt antagande. Vidare kan man konstatera att tankeexperiment som utgår från ett antagande om naturtillstånd är tvivelaktiga eftersom naturtillståndet tolkas på olika sätt i olika teorier. Det finns alltså inget av teorin oberoende sätt att hänvisa till naturtillståndet. Å andra sidan erbjuder tanken om ett rent naturtillstånd (om något sådant fanns) inte mer stöd för någon viss teori än för någon annan. Tankeexperimentet om ett naturtillstånd kan alltså konstateras vara tvivelaktigt. Rawls slöja av okunnighet kan kritiseras på motsvarande sätt. Att rättvisepinciperna väljs bakom en slöja av okunskap garanterar inte att resultatet blir just precis frihets- och differensprinciperna och inte någon annan princip, exempelvis någon utilitetsprincip. Därför är detta tankeexperiment inte till hjälp i en filosofisk debatt med till exempel utilitarister. Alternativt kan examinandan framföra att till exempel Rawls tankeexperiment trots sina brister är en förnuftig metod för att berätta frihets- och differensprinciperna.

Svaret på uppgiften är en essä där examinandan ska ge ett exempel på ett filosofiskt tankeexperiment och diskutera vilka slutsatser man kan dra utifrån det. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 5 poäng ger examinandan ett exempel på ett filosofiskt tankeexperiment och lägger fram någon motiverad slutsats om det.

I ett svar värt 10 poäng ger examinanden en beskrivning av tankeexperimentet och diskuterar på ett mångsidigt sätt vilka slutsatser man kan dra av tankeexperimentet.

I ett svar värt 15 poäng är examinandens exempel på ett tankeexperiment beskrivet i detalj och examinandens diskussion är följdriktig och mångsidig.

I ett svar värt toppoäng kan examinanden koppla det tankeexperiment som används som exempel till den filosofiska traditionen. Alternativt visar hen djuplodande insikter i det i fråga varande tankeexperimentets möjligheter och begränsningar.

I grunderna för gymnasiet läroplan 2015 (GLP15) och 2003 (GLP03) anknyter uppgiften till kursen Introduktion i filosofiskt tänkande (FI1) och dess innehåll "vad filosofi är". I GLP15 anknyter uppgiften också till innehållet "det filosofiska tänkandets natur i den filosofiska traditionen".

2. Typer av utilitarism (20 p.)

Utilitarismen är den viktigaste typen av konsekvensetik. I konsekvensetiken berättigas handlingar eller principer enligt deras antagna konsekvenser.

2.1. (10 p.)

Med handlingsutilitarism avses hållningen att en handling moraliska värde och därmed berättigande bygger på den nytta den ger upphov till. Med regelutilitarism avses däremot synen att en handling moraliska värde och berättigande bygger på nyttan med den allmänna regel som föreskriver handlingen. Nyttan beräknas inte bara i relation till den skada handlingen eller regeln ger upphov till, utan också i relation till den nytta och skada alternativa handlingar eller regler skulle ge upphov till. Att definiera nyttan är därmed ingen enkel uppgift. Utilitetsprincipen förespråkar att man ska maximera nyttan för alla eller för så många som möjligt av de som berörs. Inom den klassiska utilitarismen förstås nytta som njutning eller lycka, men nyttan kan också förstås med att önskningar eller preferenser uppfylls.

Handlings- och regelutilitarismen kan i vissa fall stå i konflikt med varandra. Enligt regelutilitarismen kan man exempelvis anta att det är förbjudet att döda människor. Man kan nämligen anta att den nytta som en regel som förbjuder dödande är kalkylmässigt större än den skada och de alternativa kostnader som regeln medför. Handlingsutilitarismen kunde däremot i vissa enskilda fall rekommendera dödande, om man på detta sätt kan undvika ett större ont. Ett sådant fall kunde exempelvis vara mordet på en diktator som

förtrycker de medborgerliga rättigheterna, om man kan vara säker på att förhållandena korrigeras på detta sätt. Någon sådan säkerhet föreligger emellertid sällan i praktiken, eftersom mordet exempelvis kan leda till inbördeskrig.

Svaret på uppgiften är en essä där examinanden ska förklara handlings- och regelutilitarismens natur, och ge ett exempel på skillnaden mellan dessa typer av utilitarism. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 3 poäng förklarar examinanden handlings- och regelutilitarismen, eller ger något slags exempel på skillnaden mellan dessa.

I ett svar värt 5 poäng förklarar examinanden de centrala dragen hos handlings- och regelutilitarismen, och ger ett exempel på skillnaden mellan dem.

I ett svar värt 8 poäng förklarar examinanden de centrala dragen hos handlings- och regelutilitarismen på ett följdriktigt och mångsidigt sätt, och ger ett motiverat exempel på skillnaderna mellan dem.

2.2. (10 p.)

Filosofen Timo Airaksinen kritiserar utilitarismen i sina två påståenden i uppgiftsformuleringen. Airaksinens kritik gäller inte bara utilitarismen i etiken utan utsträcker sig till tillämpningen av den i samhällsfilosofin. I det första påståendet "en maximering av den gemensamma nyttan (utilitarism) kan fungera som ett rättesnöre för socialpolitiken så länge man minns att minoriteters rättigheter inte ska kränkas (rättighetsbaserad etik)", antar han att utilitarismen inte förmår trygga minoriteters rättigheter. För det krävs enligt honom en rättighetsbaserad etik. I det andra påståendet i uppgiftstexten "varje etisk teori som strävar efter att analysera rättigheter uteslutande med hjälp av nytta och att förklara rättigheternas bindande karaktär med deras nytta är konstgjord" generaliserar han denna observation genom att framföra att utilitarismen inte med nyttans hjälp kan analysera och berättiga några som helst rättigheter. Sådana försök är enligt honom "konstgjorda".

Airaksinens kritik av utilitarismen kan sammanfattas i två allmänna påståenden: för det första kan begreppet rättighet inte analyseras med hjälp av begreppet nytta, för det andra kan en rättighets bindande karaktär inte förklaras med hjälp av nyttan. Dessa är olika påståenden, men om det första är riktigt förefaller även det andra vara sant.

Det första påståendet gäller definitionen av begreppet rättighet. Utilitarismen försöker förklara etikens centrala begrepp, som rättigheterna, med hjälp av begreppet nytta. Att synskadade har rätt att avlägga ett modifierat studentexamensprov skulle exempelvis innebära att det är till allmän nytta att de avlägger ett modifierat prov. Om någon sådan allmän nytta inte föreligger skulle de inte ha i fråga varande rättighet. Deras rättigheter är därmed beroende av den allmänna nyttan. Det samma skulle gälla andra minoriteters rättigheter, exempelvis transsexuellas rättigheter. Om minoriteterna är små kan den allmänna nyttan vara marginell, till och med mindre än de kostnader som uppstår då rättigheterna tryggas. Därför står minoriteternas rättigheter på en osäker grund om deras bindande karaktär ska berättigas med hjälp av nytta. Härmed kommer vi till det andra påståendet. Airaksinen förefaller alltså ha goda grunder för sin kritik. Det förefaller inte förnuftigt att definiera rättigheter med hjälp av begreppet nytta. På detta sätt kan man inte motivera rättigheternas bindande karaktär i situationer där allmän nytta inte kan påvisas.

Ett till utilitarismen alternativt förhållningssätt är att se rättigheterna som grundläggande etiska begrepp som inte behöver motiveras med andra begrepp än möjligen begreppet frihet. Ett sådant betraktelsesätt är typiskt för den rättighetsbaserade etiken, som Airaksinen hänvisar till. Han anser att det är ett fel att anta att utilitarismen som moralteori kan tillämpas på alla etiskt relevanta frågor. Därmed förefaller Airaksinen tänka att varje moralteori har sitt eget tillämpningsområde, och varje fråga ska betraktas ur perspektivet för den moralteori som passar den.

I ett gott svar presenterar examinandena en filosofiskt meningsfull tolkning av Airaksinens påståenden och granskar kritiskt deras motiveringar. Examinandena diskuterar om minoriteters rättigheter kan analyseras med hjälp av begreppet nytta. Examinandena kan lägga fram en tolkning som avviker från den ovan, så länge den är välmotiverad.

Svaret på uppgiften är en essä där examinandena ska behandla hur Airaksinen i sina påståenden kritiserar utilitarismen. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 3 poäng lägger examinandena fram någon motiverad observation om Airaksinens kritik av utilitarismen.

I ett svar värt 5 poäng lägger examinandena fram en motiverad tolkning av Airaksinens båda påståenden som kritik av utilitarismen.

I ett svar värt 8 poäng är examinandens tolkning av Airaksinens påståenden konsekvent och mångsidig. Examinanden granskar om minoritetens rättigheter kan analyseras med hjälp av begreppet nytta.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Etik (FI2) och dess innehåll om normativ etik samt konsekvens- och rättighetsetikens grunder. I GLP03 anknyter uppgiften på motsvarande sätt till kursen Filosofisk etik (FI2) och dess innehåll om normativ etik och konsekvensetikens grunder.

3. Rousseau och den av naturen goda människan (20 p.)

I sin bok *Om ursprunget till och grundvalarna för ojämlikheten mellan människorna* beskriver Jean-Jacques Rousseau människans naturliga existens i ett teoretiskt naturtillstånd, och de förändringar som samhället och att leva tillsammans har gett upphov till i våra liv. Rousseau förhåller sig kritisk till Thomas Hobbes negativa syn på naturtillståndet och lägger i sin bok fram skarp kritik mot Hobbes. Enligt Rousseau lever människan i naturtillståndet som en djurart bland andra, utan uppfattning om moraliskt rätt eller fel. I detta naturtillstånd definieras människans vara av *kärleken till sig själv*, som för Rousseau framträder som ett slags positiv drift att hållas vid liv. Den är däremot inte förknippad med någon egentlig tävlan med andra. I naturtillståndet färgas vår relation till andra av medkänsla och medlidande, och under inverkan av dessa känslor tar vi bara det vi behöver och är i övrigt hjälpsamma mot andra.

Verkets med tanke på uppgiften viktigaste innehåll är Rousseaus åsikt om hur *kärleken till sig själv* förvandlas till *egenkärlek* under samhällets påverkan (material 3. A). I det organiserade samhället börjar vi tävla mot andra och våra naturliga känslor ersätts småningom av ambition och andra känslor som får oss att uteslutande tänka på våra egna intressen. Rousseau anser därmed att samhället har gjort oss till själviska varelser vars viktigaste drivkraft alltid är de egna intressena. I samhället står våra intressen och vår framgång ofta i konflikt eller konkurrens med andra individers motsvarande strävanden, och därför börjar vi önska dem ont. I ett gott svar beskrivs denna utveckling tydligt. I ett gott svar utvärderar examinanden också om Rousseaus ståndpunkt är berättigad, och motiverar sin åsikt. Är det verkligen så att vi genom att leva tillsammans har blivit egenkära? Här kan examinanden lika väl kritisera som försvara Rousseaus ståndpunkt. Ett gott svar ska emellertid bilda en enhetlig och konsekvent helhet.

Svaret på uppgiften är en essä som beskriver Rousseaus syn på samhällets inverkan på människans agerande, och som presenterar en utvärdering av det berättigade i denna ståndpunkt. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 5 poäng beskriver examinanden dragen hos Rousseaus ståndpunkt.

I ett svar värt 10 poäng ger examinanden en följdriktig beskrivning av Rousseaus ståndpunkt och gör en förståelig utvärdering av dess berättigande. Examinanden utnyttjar materialet i sitt svar.

I ett svar värt 15 poäng ger examinanden en exakt och följdriktig beskrivning av Rousseaus ståndpunkt och gör en mångsidig utvärdering av dess berättigande. Examinanden utnyttjar materialet i sitt svar.

I ett svar värt toppoäng fördjupar examinanden sin analys svar genom att på ett meriterande sätt koppla den till den filosofiska traditionen. Examinanden kan exempelvis behandla Rousseaus ståndpunkt som en kritik av Hobbes syn på naturtillståndet.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Samhällsfilosofi (F13) och dess innehåll "samhällsordningens och centrala samhällsinstitutioners existens och legitimitet: teorier om samhällsfördrag och individ- och grupporienterade teorier om samhället". I GLP03 anknyter uppgiften till kursen Samhällsfilosofi (F14) och dess innehåll "det berättigade i samhällsordningen, makten och ägandet: teorier om samhällsfördrag, anarkism och samhälleliga utopier".

4. Fri vilja (20 p.)

Thomas Hobbes och Thomas Reid är kända för sina motsatta uppfattningar om den fria viljan.

4.1. (10 p.)

Tvisten om den fria viljan är filosofiskt viktig av två orsaker. För det första kan den fria viljan ses som en förutsättning för moraliskt och till och med juridiskt ansvar. En annan filosofiskt viktig fråga är om den fria viljan är förenlig med en rationell förklaring av verkligheten. I en sådan förklaring – i dag särskilt inom vetenskapen – strävar man efter att uttömmande beskriva varför saker sker så som de sker. Om en sådan förklaring är uttömmande kan det förefalla som om bara en framtid är möjlig. Därmed landar man i determinismen, som är svår att förena med viljans frihet.

Det är omtvistat på vilket sätt den fria viljan kan vara en förutsättning för moraliskt ansvar. Om en moralisk aktör eller moralisk agent inte utför en handling av fri vilja känns det naturligt att tänka att hen inte kan hållas moraliskt ansvarig för handlingen. Detta är Reids uppfattning. Han ansåg också att den fria viljan innebär möjligheten att välja mellan minst två olika alternativ. Ingentera av dessa två ståndpunkter är

emellertid den enda filosofiskt möjliga. Hobbes bestrider nämligen att människans vilja skulle vara fri i det avseendet att vi skulle kunna välja på annat sätt. För frihet räcker det för honom med att viljan inte är påtvingad utifrån och att personen i fråga agerar enligt sin vilja. Detta sker då en person agerar enligt sina begär. Det är också möjligt att försöka bestrida det moraliska ansvarets existens, eller att moraliskt ansvar skulle kräva fri vilja.

En annan omtvistad fråga är om den fria viljan är förenlig med determinismen. Frågan är relevant eftersom det finns goda grunder för att acceptera båda: den fria viljan eftersom den förefaller vara en förutsättning för moraliskt ansvar, och determinismen eftersom saker och händelser som uppträder av sig själva ter sig överkliga eller oförståeliga. Hobbes godkänner determinismen, men försöker definiera viljans frihet så att den inte står i konflikt med determinismen. Av denna orsak har Hobbes betraktats som en kompatibilist. Reid å sin sida bestrider determinismen och stöder en stark tolkning av den fria viljan enligt vilken viljans förmåga att styra sig själv står i konflikt med att varje sak eller händelse entydigt skulle bestämmas av någon annan sak eller händelse.

I ett gott svar förklaras naturen hos två av frågorna ovan. I förklaringen är det naturligt att utnyttja beskrivningarna av Hobbes och Reids ståndpunkter i uppgiftstexten, men det är också möjligt att välja en annan infallsvinkel. Svaret poängsätts så att granskningen av den fria vilja och det moraliska ansvaret ger maximalt 5 poäng, och granskningen av relationen mellan den fria viljan och determinismen maximalt 5 poäng.

Svaret på uppgiften är en essä där examinandens ska förklara varför tvisten om den fria viljan är filosofiskt viktig. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 3 poäng förklarar examinandens på ett förståeligt sätt relationen mellan den fria viljan och moraliskt ansvar eller mellan den fria viljan och determinismen. Alternativt gör hen spridda observationer om båda relationerna.

I ett svar värt 5 poäng förklarar examinandens på ett följdriktigt sätt någondera av de ovan nämnda relationerna och motiverar sitt svar. Alternativt förklarar hen förståeligt båda relationerna.

I ett svar värt 8 poäng är examinandens förklaring av båda relationerna följdriktig och mångsidig. Examinanden motiverar sitt svar.

4.2. (10 p.)

I ett gott svar ger examinanden någon form av tolkning av Hobbes och Reids ståndpunkter och argumenterar för den ena ståndpunkten mot den andra. Båda ståndpunkterna har starka och svaga sidor som det är skäl att beakta. Det är naturligt att granska ståndpunkternas inbördes styrkeförhållanden i förhållande till det moraliska ansvaret och determinismen. Det är likaså naturligt att exempelvis komma fram till att den valda ståndpunkten trots sina svagheter bättre förklarar den fria viljan och dess relation till moraliskt ansvar och till determinismen. Examinanden behöver inte känna till Hobbes eller Reids tänkande utöver det som presenteras i uppgiften, även om sådana kunskaper kan ses som en merit. Alternativt kan examinanden i sitt svar utnyttja annan egen kunskap om hur det är möjligt att förklara handlingar och agerande. Hen kan exempelvis ställa Hobbes och Reids uppfattningar om viljan i relation till begären och föreställningarna, som enligt många nutidsfilosofer är tillräckliga för att förklara handlingar. Detta betraktelsesätt undanröjer inte frågan om den fria viljan, eftersom vi inte alltid, eller ens oftast, kan styra våra begär och föreställningar. Därför är det fortfarande meningsfullt att diskutera om våra val och handlingar som bygger på begär och föreställningar verkligen är fria. Hobbes ser inget problem i att viljans frihet och moraliskt ansvar inte skulle förutsätta möjligheten att välja på annat sätt. Om vi agerar i enlighet med våra begär och föreställningar är vi enligt honom moraliskt ansvariga för våra handlingar. Reid är inte tillfreds med detta svar. Man kan tolka saken så att han kopplar möjligheten att välja på annat sätt till viljans frihet just därför att agerande i enlighet med begär och uppfattningar inte räcker till för att agerandet ska omfattas av moraliskt ansvarsfullt.

Det är värt att notera att den indeterminism som Reid antar inte nödvändigtvis alls är en mindre problematisk ståndpunkt än Hobbes determinism. Även om Reid antar att viljan kan bestämma sig själv följer det inte av detta att viljan nödvändigtvis skulle kunna bestämma våra handlingar. Om relationen mellan vilja och handlingar är indeterministisk förklaras våra handlingar åtminstone i vissa fall av slumpmässiga faktorer. Detta kastar tvivel över att vi skulle kunna vara ansvariga för våra handlingar.

Svaret på uppgiften är en essä där examinanden ska försvara Hobbes eller Reids ståndpunkt mot den andras. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 3 poäng framför examinanden förståeliga tolkningar av Hobbes och Reids ståndpunkter samt något argument för den ena mot den andra.

I ett svar värt 5 poäng framför examinanden förståeliga tolkningar av Hobbes och Reids ståndpunkter samt två argument för den ena mot den andra.

I ett svar värt 8 poäng framför examinandena mångsidiga tolkningar av Hobbes och Reids ståndpunkter och visar att hen förstår deras styrkor och svagheter. Examinanden försvarar konsekvent och mångsidigt den ena ståndpunkten mot den andra och motiverar sitt svar.

I GLP15 och GLP03 anknyter uppgiften till kursen Introduktion i filosofiskt tänkande (FI1) och dess innehåll "frihet och tvång". I GLP15 anknyter uppgiften också till kursen Kunskap, vetenskap och verklighet (FI4) och dess innehåll "metafysikens centrala frågor och begrepp" och i GLP03 till kursen Kunskap och verklighet i filosofin (FI3) och dess motsvarande innehåll "metafysikens centrala frågor och grundbegrepp".

5. Spel och moral (20 p.)

Olika spel har vanligen tydliga regler och de finns i skriftlig form, vilket också gäller fotboll. Fotbollens regelbok förpliktar inte en spelare som har snubblat på sina egna fötter att lyfta handen och meddela att domarens vissling för regelbrott är ogrundad. Ur moralreglernas perspektiv är situationen inte lika klar.

En möjlig infallsvinkel för svaret är att dra paralleller mellan de moralregler som tillämpas i spel och förväntningen att man ska spela rent spel. Utöver spelets regler förväntas spelarna respektera spelets anda och ärligt kämpa för segern. Respekt för motståndaren kan också ses som en del av rent spel. Dessa regler finns inte separat inskrivna i regelböckerna, men spelarna förväntas följa dem, liksom moralreglerna. Uppgiften erbjuder olika möjligheter att utveckla en egen ståndpunkt.

Man kan närma sig frågan om spelarens moraliska skyldigheter ur bland annat följande synvinklar. Å ena sidan kan spelaren anses ha en moralisk skyldighet att göra allt i sin makt för att det egna laget ska vinna. Denna skyldighet bygger på spelets tävlingsmässiga natur och på spelarens roll som en medlem i laget. Å andra sidan kan spelaren anses ha en moralisk skyldighet att respektera både motståndaren och rent spel. Brott mot denna skyldighet underminerar förtroendet mellan spelets parter och väcker lätt aggressioner som kan äventyra spelarnas säkerhet.

Situationen i materialet är särskilt intressant eftersom det inte verkar handla om att spelaren medvetet försöker lura domaren, det vill säga filma, något som vanligen fördöms och ses som fel. Detta är visserligen kulturbundet. Exempelvis i England, varifrån materialet är hämtat, anses filmande vara helt i strid med spelets anda. I vissa andra kulturer, bland annat i Sydamerika, är inställningen inte lika sträng utan sådant agerande kan ses som berättigat. I det fall som materialet beskriver väckte situationen mycket diskussion i nyheterna följande dag. Spelarens beslut att inte säga något väckte både förståelse och fördömande.

Frågan om relationen mellan spelets interna regler och moralreglerna är mycket komplex. I många spel och grenar tillåts saker som allmänt anses vara moraliskt fel eller till och med olagliga. I boxning slår man motståndaren och i ishockey tacklar man inom reglernas gränser. Till spelets "moralregler" hör dessutom att det i vissa situationer är rätt att bryta mot spelets egentliga regler, exempelvis som då man i ishockey försvarar en lagkamrat eller särskilt en stjärnspelare. Detta lyfter fram frågan om det i spel finns situationer där de allmänna moralreglerna inte gäller. Ur ett filosofiskt perspektiv kan tanken om att spelets interna moralregler skulle stå utanför de allmänna moralreglerna vara problematisk, eftersom moralreglerna vanligen anses vara universella och stå över andra regler. De borde alltså ha företräde i alla situationer. De för spelets interna plikterna kan ändå behandlas som spelets interna moralregler, förutsatt att svaret beskriver relationen mellan spelets interna moralregler och de allmänna moralreglerna, eller att svaret på ett välgrundat sätt avgränsas till bara spelets interna moralregler.

I ett gott svar ses moralreglerna inte som givna, utan deras natur analyseras i relation till spelets regler. I ett gott svar beaktas också den professionella idrottens särdrag, så som försäkringsskyddet med tanke på skador och feta lönekuvert, som kunde ses som motiveringar till att avvika från moralreglerna. Examinanden kan fördjupa sitt svar genom att diskutera om det överhuvudtaget är möjligt att basera moralen på allmänna regler. Vidare kan man behandla frågan om olika spel har några gemensamma regler för rent spel. För sina egna resonemang kan examinandena hämta stöd exempelvis i den wittgensteinska traditionen.

Svaret på uppgiften är en essä där examinandena ska diskutera spelarens moraliska skyldigheter i den situation som beskrivs i materialet, samt relationen mellan moralreglerna och spelets regler. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 5 poäng presenterar examinandena åtminstone en moralisk skyldighet som gäller spelaren eller gör observationer om relationen mellan moralreglerna och spelets regler.

I ett svar värt 10 poäng presenterar examinandena minst två moraliska skyldigheter som gäller spelaren och sin syn på relationen mellan moralreglerna och spelets regler.

Ett svar värt 15 poäng diskuterar examinandena på ett följdriktigt och mångsidigt sätt både spelarens moraliska skyldigheter i den situation som presenteras i materialet och relationen mellan moralreglerna och spelets regler på ett allmänt plan.

I ett svar värt toppoäng fördjupar examinanden sin analys exempelvis genom att diskutera om olika spel har några gemensamma regler för rent spel. Examinanden kopplar på ett relevant sätt sin diskussion till den filosofiska traditionen.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Etik (FI2) och dess innehåll "moralen som normsystem och skillnaden i förhållande till juridiska system och system som grundar sig på gängse normer, moralisk relativism" samt "etik och individens moraliska beslut: mänskliga relationer och livsval". I GLP03 anknyter uppgiften till kursen Filosofisk etik (FI2) och dess innehåll "tillämpande och normativ etik angående moralfrågor samt metaetik" och "objektivitet och subjektivitet i moraliska värderingar och normer, fakta i etiska grundfrågor samt våra möjligheter att nå fram till etiska sanningar".

6. Abduktiv slutledning (20 p.)

Logikerna är inte eniga om definitionen av abduktiv slutledning. Den amerikanska pragmatikern Charles Sanders Peirce (1839–1914) är känd som utvecklare av den abduktiva slutledningen. Han undersökte bland annat den form av abduktion som förekommer i material 6. A.

6.1. (5 p.)

Gemensamt för slutledningarna a–c är att de alla är exempel på slutledningar som leder till den bästa förklaringen. De består av två premisser och en slutsats. I den första premissen nämns ett naturligt fenomen, i den andra finns den antagna bästa förklaringen till fenomenet. Slutsatsen uttrycker att det finns orsak att acceptera denna förklaring. I ett gott svar ger examinanden ett eget exempel på en motsvarande slutledning till den bästa förklaringen för ett naturligt fenomen, eller alternativt något annat exempel på en slutledning till den bästa förklaringen.

I ett svar värt 2 poäng beskriver examinanden slutledningens struktur korrekt, konstaterar att slutledningarna är exempel på slutledningar till den bästa förklaringen, eller ger ett eget exempel på en slutledning av denna typ.

I ett svar värt 4 poäng konstaterar examinanden att slutledningarna är exempel på slutledningar till den bästa förklaringen och ger ett eget exempel på en slutledning av denna typ. I ett svar värt fulla poäng är examinandens beskrivning och exempel tydliga och följdriktiga.

6.2. (5 p.)

Slutledningarna a–c kan på följande sätt formaliseras med hjälp av de i alla slutledningar upprepade formuleringarna samt de två satsvariablerna P och Q:

P

Det att Q skulle bäst förklara P.

Därför är det förnuftigt att sluta sig till att Q.

Satsvariablerna P och Q kan också förekomma i omvänd ordning, men deras inbördes förhållande ska vara det ovan angivna.

I ett svar värt 2 poäng formaliserar examinandena på något sätt de två premisserna, eller alternativt en premiss och slutsatsen.

I ett svar värt 4 poäng formaliserar examinandena tydligt premisserna och slutsatsen. Ett svar värt fulla poäng är identiskt med modellen ovan.

6.3. (10 p.)

I uppgiftsformuleringen talas det om skepticism, men någon motsatt ståndpunkt har däremot inte namngetts. Det finns olika sådana ståndpunkter, men nedan har de buntats ihop i en grupp. Eftersom denna grupp av synsätt inte har någon modern benämning använder vi de antika skeptikernas term "dogmatiker", som syftar på vem som helst som inte är skeptiker. Enligt denna definition är också till exempel en fallibilist en dogmatiker. I diskussionen kring slutledning c är det skäl att beakta både en skeptikers och en dogmatikers perspektiv, även om behandlingen skulle fokusera på någondera av dem.

En skeptiker betvivlar båda premisserna för slutledning c, och naturligtvis också dess slutsats. Utom på grund av sinnesförmåellernas felbarhet är tvivlet dessutom berättigat med stöd av att en abduktiv slutledning inte liksom en deduktiv slutledning bibehåller sanningsvärdet. Även om premisserna är sanna kan slutsatsen vara osann. Skeptikern kunde bestrida den första premissen på den grunden att observatören inte har någon vattentät metod för att skilja illusioner och hallucinationer från andra förmåellor. Därför kan vi inte vara säkra på att vi förmåeller sanningsenligt, inte ens då vi verkligen förmåeller sanningsenligt. Med andra ord är sinnena inte kunskapsmässigt tillförlitliga. Den andra premissen är redan i sig formulerad på ett osäkert sätt, så det är enkelt för en skeptiker att konstatera att man inte kan grunda säker kunskap på

den. Även om den bästa förklaringen för sinnesförmimmelsen av värme från elden i vissa situationer skulle vara att det brinner en eld i eldstaden, så är det inte den enda tänkbara förklaringen. Förmimmelsen av värme kunde ju förorsakas av något annat än en eld som brinner i eldstaden, till exempel ett brinnande ljus eller elektroder fästa på skallen, genom vilka en forskare kunde stimulera vår hjärna. Om vi inte kan utesluta de alternativa förklaringarna kan vi inte nå säkerhet om att det brinner en eld i eldstaden.

Dogmatikern kan försvara den första premissen på den grund att skeptikern alltför mycket framhäver illusionens och hallucinationens möjlighet. Illusioner och hallucinationer förekommer bara i vissa förhållanden, som observatören kan förutse. Bara under dessa förhållanden kan illusioner och hallucinationer vara bättre förklaringar än en sanningsenlig förmimelse. I normala förhållanden är en sanningsenlig förmimelse obestridligen den bästa förklaringen till intrycket.

Av den andra premissen och den abduktiva slutledningens natur följer emellertid att argument c inte är ett bra argument mot en skeptiker utan en hänvisning till normala förhållanden. Dogmatikern borde i ärlighetens namn erkänna detta. Å andra sidan kan hen hävda att sinnesförmimmelserna statistiskt betraktat är mycket tillförlitliga, och att vi mycket framgångsrikt kan agera med hjälp av dem i vårt dagliga liv, eftersom illusioner och hallucinationer är mycket ovanliga. Dogmatikern kan på detta sätt använda argumentets natur för att försvara sin egen ståndpunkt. I praktiken bygger mänsklig verksamhet på icke-deduktiva och osäkra slutledningar, och därför är det inte meningsfullt att tvivla på allting, även om vår kunskap inte skulle vara absolut säker. Skeptikern kan å sin sida besvara detta med att det ju var precis det hen avsåg.

Svaret på uppgiften är en essä där examinandens ska diskutera om slutledning c är ett bra argument mot skepticisism angående sinnesförmimmelsernas tillförlitlighet. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 3 poäng lägger examinandens fram någon välunderbyggd synpunkt på frågan om slutledning c är ett bra argument mot skepticisism angående sinnesförmimmelsernas tillförlitlighet.

I ett svar värt 5 poäng granskar examinandens minst två motiverade synpunkter på frågan.

I ett svar värt 8 poäng diskuterar examinandens frågan följdriktigt och ingående. Hen granskar såväl slutledningens premisser som slutsatsen ur perspektivet för skepticisism angående sinnesförmimmelsernas tillförlitlighet.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Introduktion i filosofiskt tänkande (FI1) och dess innehåll "grunderna för logisk argumentation och giltig slutledning" och till kursen Kunskap, vetenskap och verklighet (FI4) och dess innehåll "kunskapens möjligheter och gränser, kunskapens berättigande". I GLP03 anknyter uppgiften till kursen Kunskap och verklighet i filosofin (FI3) och dess innehåll "grunderna i argumentation och härledning" och "kunskapens möjligheter och gränser, kunskapens berättigande".

Del II

7. Sanning (30 p.)

I uppgiften ombeds examinanden ge korta exempel på användningen av begreppet sanning inom olika delområden av filosofin. Sedan ska examinanden motivera de exempel hen har valt och diskutera vilka problem som skulle uppstå om man övergav kravet på sanning inom dessa delområden av filosofin. Uppgiften leder examinanden till att granska uttryckligen användningen av begreppet sanning. Syftet är alltså inte att presentera olika teorier om sanning. Om examinanden preciserar begreppet sanning kan det emellertid ses som en merit.

Man kan besvara uppgiften på flera olika sätt. Ett sätt är att behandla relativismen och dess problem i alla fyra fall, det vill säga i etiken, samhällsfilosofin, kunskapsteorin och vetenskapsfilosofin. Ett annat sätt är att ge olika exempel för respektive fall och behandla ett specifikt problem det är förknippat med. Det är också möjligt att kombinera dessa två infallsvinklar genom att exempelvis granska relativismen i etiken och kunskapsteorin, och några andra problem inom samhällsfilosofin och vetenskapsfilosofin.

7.1. (5 p.)

Inom etiken kan exemplen gälla metaetiska ståndpunkter, moraliska sanningar i enlighet med moralrealismen eller etiska värden och principers koppling till något sakförhållande, till exempel enligt någon normativ etisk teori eller inom den tillämpade etiken. Inom metaetiken kan ett sanningspåstående vara exempelvis att moraliska sanningar existerar eller inte existerar. Utmaningen då det gäller andra exempel är att observera att sanning på grund av etikens normativa natur inte framträder på riktigt samma sätt i den som då det gäller deskriptiva, det vill säga beskrivande påståenden. Som exempel på en moralisk sanning kan man nämna de mänskliga rättigheterna eller mer detaljerat exempelvis kvinnors, barns eller minoriteters rättigheter. Djurens rättigheter fungerar också som exempel. Man kan också bestrida att det finns moraliska sanningar, varvid ett exempel kan vara ett felaktigt och moraliskt förkastligt bruk av begreppet sanning, till exempel för att upphöja någon viss människogrupp över andra. I samband med

tillämpningen av etiska principer kan begreppet sanning användas exempelvis så att en människa påstås personifiera någon viss dygd, eller någon särskild konkret handling påstås uppfylla det kategoriska imperativet eller maximera det allmänna goda.

Samhällsfilosofiska frågor är ofta knutna till det befintliga samhället och dess uppkomst. Sanning kan då gälla uppfattningar och teorier om samhället. Som exempel kan man nämna olika saker i anknytning till det samhällseliga beslutsfattandet, demokratin eller informationsförmedlingen. Välgrundade beslut förutsätter sanna uppfattningar, i stället för att besluten skulle bygga på exempelvis propaganda, censur, falska nyheter, trollfabrikens verksamhet eller annan manipulation av informationsförmedlingen. Inom samhällsfilosofin kan man också granska abstrakta normativa principer, på motsvarande sätt som inom etiken. Man kan exempelvis nämna den formella principen för rättvisa enligt vilken lika ska behandlas lika och olika på olika sätt. Detta kan ses som ett slags samhällsfilosofisk sanning.

Man bör notera att svarets maximilängd är 750 tecken.

I ett svar värt 2 poäng ger examinandena ett träffande exempel på användningen av begreppet sanning i etiken eller samhällsfilosofin.

I ett svar värt 4 poäng ger examinandena träffande exempel på användningen av begreppet sanning i såväl etiken som samhällsfilosofin.

7.2. (10 p.)

Man kan motivera sanningens betydelse bland annat genom att konstatera att det är mycket mer krävande att berättiga de ovan beskrivna sakerna om man inte kan utgå från moraliska sanningar. Då måste man hänvisa till exempelvis praktiska orsaker. Relativismen och dess problem kan nämnas i samband med både etiken och samhällsfilosofin. Vidare kan mänskliga (och djurens) rättigheter inte följdriktigt försvaras om man inte antar att de bygger på omständigheter som har konstaterats vara sanna, som upplevelsen av smärta eller lidande.

Inom samhällsfilosofin kan man behandla aspekter i anknytning till det samhällseliga beslutsfattandet. Om beslutsfattandet baseras på propaganda, censur, falska nyheter eller annan spridningen av falsk information kan medborgarna inte lita på beslutsfattarna och inte påverka ärenden som berör dem själva. Om man inte kan lita på något eller skilja på sanning och lögn är den demokratiska processen hotad och till slut äventyras

hela samhällets funktionsduglighet. I svaret kan man också behandla teman ur den filosofiska traditionen, till exempel den tanke som förekommer i Platons Staten, om att makt endast ska ges till personer som har kunskap, det vill säga känner till sanningen. Inte heller denna tanke är oproblematiserad, vilket beaktas i ett gott svar.

Svaret på uppgiften är en essä där examinanderna utifrån de givna exemplen ska diskutera vad det skulle innebära för etiken och samhällsfilosofin om man gav upp kravet på sanning. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 3 poäng gör examinanderna utifrån sitt exempel några observationer om vad det skulle innebära för etiken eller samhällsfilosofin om man gav upp kravet på sanning.

I ett svar värt 5 poäng diskuterar examinanderna utifrån sina exempel vad det skulle innebära för båda dessa delområden av filosofin om man gav upp kravet på sanning. Alternativt behandlar hen det ena delområdet på ett följdriktigt och mångsidigt sätt.

I ett svar värt 8 poäng diskuterar examinanderna på ett följdriktigt och mångsidigt sätt och utifrån sina exempel vad det skulle innebära för etiken och för samhällsfilosofin om man gav upp kravet på sanning.

7.3. (5 p.)

Inom vetenskapsfilosofin är den klassiska definitionen av sanning kanske det naturligaste exemplet. Man kan också nämna skepticismen och relativismen som utmanare av säker kunskap.

Inom vetenskapsfilosofin kan man som exempel nämna den med vetenskaplig realism förknippade tanken om vetenskap som en verksamhet som närmar sig sanningen. Som exempel fungerar också demarkationsproblemet som gäller distinktionen mellan vetenskap och pseudovetenskap. Man kan till exempel nämna motsättningen mellan olika erfarenhetsexperter och försvarare av forskningsbaserad kunskap. De olika formerna av alternativmedicin och den medicinska vetenskapen baserad på forskning är kanske det kändaste exemplet på detta.

Man bör observera att svarets maximilängd är 750 tecken.

I ett svar värt 2 poäng ger examinandena ett träffande exempel på användningen av begreppet sanning i antingen kunskapsteori eller vetenskapsfilosofi.

I ett svar värt 4 poäng ger examinandena träffande exempel på användningen av begreppet sanning i både kunskapsteori och vetenskapsfilosofi.

7.4. (10 p.)

Relativism, det vill säga att bestrida sanningens och kunskapens allmängiltighet, och de problem den medför är ett naturligt alternativ också för behandlingen av kunskapsteori och vetenskapsfilosofi. Att bestrida sanningen skulle i kunskapsteori leda till att man inte kunde försöka definiera kunskap åtminstone utifrån begreppet sann övertygelse. Om man inte kan göra en distinktion mellan sanna och osanna föreställningar finns det ingen säker grund för att skilja kunskap om verkligheten från felaktiga föreställningar.

Att överge kravet på sanning skulle inom vetenskapsfilosofi leda till exempelvis vetenskaplig instrumentalism eller metodologisk anarkism. Som utgångspunkt för svaret kan man också välja exempelvis vetenskapens kriterier. Inom vetenskapen försöker man med hjälp av stränga kriterier garantera att vetenskapliga påståenden ska vara mer välgrundade än andra påståenden. Att överge strävan efter sanning skulle innebära att alla människors olika upplevelser gavs samma värde som forskningsbaserad och välgrundad kunskap. Ett samhälleligt beslutsfattande baserat på fakta skulle bli omöjligt.

Svaret på uppgiften är en essä där examinandena utifrån de givna exemplen ska diskutera vad det skulle innebära för kunskapsteori och vetenskapsfilosofi om man gav upp kravet på sanning. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 3 poäng utifrån sitt exempel några observationer om vad det skulle innebära för kunskapsteori eller vetenskapsfilosofi om man gav upp kravet på sanning.

I ett svar värt 5 poäng diskuterar examinandena utifrån sina exempel vad det skulle innebära för båda dessa delområden av filosofin om man gav upp kravet på sanning. Alternativt behandlar hen det ena delområdet på ett följdriktigt och mångsidigt sätt.

I ett svar värt 8 poäng diskuterar examinandena på ett följdriktigt och mångsidigt sätt och utifrån sina exempel vad det skulle innebära för kunskapsteori och vetenskapsfilosofin om man gav upp kravet på sanning.

I GLP15 anknyter uppgiften särskilt till kursen Introduktion i filosofiskt tänkande (F1) och dess innehåll "det filosofiska tänkandets natur" och "skillnaden mellan kunskap och information, vardagskunskap och vetenskaplig kunskap samt vetenskap och pseudovetenskap", kursen Etik (F2) och dess innehåll "moral samt normativ och tillämpad etik i moralfrågor" och "moralen som normsystem", kursen Samhällsfilosofi (F3) och dess innehåll "samhällsordningens och centrala samhällsinstitutioners [...] legitimitet" samt kursen Kunskap, vetenskap och verklighet (F4) och dess innehåll "kunskapens möjligheter och gränser, kunskapens berättigande" och "den vetenskapliga forskningens natur och metoder, vetenskaplig slutledning".

I GLP03 anknyter uppgiften till kursen Introduktion i filosofiskt tänkande (F1) och dess innehåll "de filosofiska frågornas natur och deras förhållande till praktiska, vetenskapliga och religiösa frågor", "grundläggande filosofiska uppfattningar om kunskap och vetande" och "arten av de moraliska värderingar som styr människans handlande, dessa värderingars förhållande till fakta", kursen Filosofisk etik (F2) och dess innehåll "tillämpande och normativ etik angående moralfrågor samt metaetik" och "objektivitet och subjektivitet i moraliska värderingar och normer, fakta i etiska grundfrågor samt våra möjligheter att nå fram till etiska sanningar", kursen Kunskap och verklighet i filosofin (F3) och dess innehåll "kunskapens möjligheter och gränser, kunskapens berättigande" och "den vetenskapliga forskningens natur" samt kursen Samhällsfilosofi (F4) och dess innehåll "det berättigade i samhällsordningen, makten och ägandet".

8. Straff (30 p.)

Materialet för uppgiften består av en text som presenterar fyra olika straffteorier och ett videoklipp om rättegången mot Adolf Eichmann.

8.1. (15 p.)

Grunden till Eichmanns dom är folkmordet på judarna, som han konstaterades vara skyldig till att ha planerat och genomfört. Eichmann själv ansåg att han bara hade följt order. I uppgiften ska examinandena utvärdera Eichmanns dom ur straffteoriernas perspektiv. Domen kan mest meningsfullt motiveras med grund i den retributiva eller den preventiva straffteorin. Ett gott svar ska emellertid också behandla de andra teorierna och utvärdera deras tillämplighet i Eichmanns fall.

I svaret kan man också ta ställning till huruvida brottets råhet, omfattning eller planmässighet har betydelse för valet av tillämpad straffteori. Folkmordet på judarna, förintelsen, är ett extremt exempel på ett planmässigt och systematiskt genomfört brott, men i ett gott svar diskuteras frågan också på ett mer allmänt plan. Även i dagens Finland finns det beklagligt många exempel på planmässiga och råa brott.

Examinanden kan fördjupa sitt svar genom att granska exempelfallet också ur ett bredare samhällsligt perspektiv. Granskningen kan exempelvis gälla situationens exceptionella natur. Eichmann bröt inte mot sitt eget lands lagar utan följde de gällande reglerna. Ändå konstaterades han vara skyldig till synnerligen allvarliga brott. Hur lämpar sig straffteorierna över huvud taget för situationer som denna? Relationen mellan individen och staten i ofta statsledda brott som folk mord är en annan möjlig linje för granskningen.

En fördjupad granskning kan också gå in på dödsstraffet som idag är förbjudet enligt flera olika människorättskonventioner. Även om dödsstraffet inte står i centrum för uppgiften är det nyttigt för examinandens att också notera aspekter förknippade med dödsstraffet.

Svaret på uppgiften är en essä där examinandens ska utvärdera Eichmanns dom med hjälp av straffteorierna som presenteras i materialet. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 4 poäng utvärderar examinandens med relevanta motiveringar Eichmanns dom i ljuset av en straffteori, eller gör spridda observationer utifrån flera teorier.

I ett svar värt 8 poäng utvärderar examinandens med relevanta motiveringar Eichmanns dom ur åtminstone två straffteoriernas perspektiv.

I ett svar värt 12 poäng utnyttjar examinandens straffteorierna i materialet på ett mångsidigt sätt och utvärderar domen utifrån dem. Svaret utgör en strukturerad och följdriktig helhet.

I ett svar värt toppoäng fördjupar examinandens sin diskussion genom att exempelvis granska de samhällsliga aspekterna av Eichmanns fall, såsom fallets exceptionella natur eller dödsstraffets berättigande i en situation som denna.

8.2. (15 p.)

Straff som utdöms för olika brott kan motiveras på många olika sätt. Enligt de straffteorier som presenteras i uppgiftens material är straffets syfte att sona brottet i samhällets ögon, att förebygga brott eller minska brottsligheten, att korrigera faktorer i individernas liv som ligger bakom brott eller att få den som begått brott att förstå att lagarna i grund och botten betjänar också hens intressen.

Motiveringarna har också kritiserats på många olika sätt. Tanken om hämnd, som skymtar bakom den retributiva teorin, passar inte riktigt in i det moderna samhället. Flera undersökningar har också visat att fängelsestraff inte minskar brottsligheten utan till och med ökar den. Den korrigerande teorin kan kritiseras bland annat för att den fråntar gärningsmannen ansvaret för brottet och gör hen till ett offer för olyckliga omständigheter, som om hen saknade ansvar för sina handlingar. De straff som avses enligt den kommunikativa teorin ses inte av alla som straff över huvud taget, om och då syftet är att genom diskussion få brottslingen att förändra sitt agerande och återgå till att vara en del av det övriga samhället. Detta påstående förefaller emellertid föra tillbaka diskussionen om straff till den retributiva teorin: ett straff är inte ett straff om inte det medför någon form av lidande för brottslingen.

Det straffrättsliga systemet antas i allmänhet på något sätt reflektera de allmänna moraluppfattningarna och förmedla ett budskap om hurdana saker man i samhället ser som viktiga och värda att skydda. I juridiska termer berättar det straffrättsliga systemet hurdana "rättsobjekt" det är tänkt att skydda och hur straffskalan avspeglar dessa sakers prioriteringsordning. En människas liv och fysiska integritet kan exempelvis prioriteras högre än egendom. På detta sätt bidrar det straffrättsliga systemet och straffen till att upprätthålla samhällets moral och de centrala mänskliga rättigheterna.

Ur samhällets perspektiv är den centrala frågan då hur det straffrättsliga systemet bäst kan betjäna de ovan nämnda målen och hurdana tolkningar av straffen som krävs för att nå målen. I ett gott svar granskas straffteorierna uttryckligen ur detta, de samhällsliga målens perspektiv: Vad är egentligen straffens syfte ur samhällets synvinkel? Vilka starka och svaga sidor är de i materialet nämnda teorierna förknippade med, om frågan granskas ur den samhällsliga ändamålsenlighetens perspektiv? Räcker det med bara tanken om försoning eller rentav hämnd, eller borde man eftersträva djupare samhällslig nytta, såsom man tänker i den kommunikativa teorin?

Svaret på uppgiften är en essä där examinandena ska utvärdera de starka och svaga sidorna hos två straffrättsliga teorier, ur samhällets synvinkel. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 4 poäng lägger examinandan fram några relevanta observationer om två straffteoriernas starka eller svaga sidor.

I ett svar värt 8 poäng presenterar examinandan en adekvat utvärdering av två straffteoriernas starka och svaga sidor, och kompletterar sitt svar med samhällsrelaterade synpunkter.

I ett svar värt 12 poäng utvärderar examinandan två straffteoriernas starka och svaga sidor på ett följdriktigt och mångsidigt sätt ur en samhällsrelaterad synvinkel.

I ett svar värt toppoäng fördjupar examinandan sin analys genom att utvärdera exempelvis hur straffen skyddar individens rättigheter eller upprätthåller moralen i samhället.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Samhällsfilosofi (FI3) och dess innehåll "samhällsordningens och centrala samhällsinstitutioners existens och legitimitet" och "rättsstaten och alternativ till den och upplösning av samhällsordningen; krig, inbördeskrig, terror samt förintelsen". I GLP03 anknyter uppgiften till kursen Samhällsfilosofi (FI4) och dess innehåll "individens rättigheter och skyldigheter, brott och straff" och "det berättigade i samhällsordningen, makten och ägandet: teorier om samhällsfördrag, anarkism och samhällsrelaterade utopier".

9. Kants metafysik (30 p.)

Immanuel Kant skrev *Prolegomena* som introduktion till *Kritik av det rena förnuftet*. I *Prolegomena* lägger han fram sin tanke om att de mest grundläggande begreppen om varats natur uppstår ur det rena förnuftet, inte ur sinnnesförmågor, fantasi eller erfarenhet, till skillnad från vad Hume och de brittiska empiristerna ansåg.

9.1. (5 p.)

Kant anser att Humes förklaring av begreppet orsak är felaktig eftersom Hume försöker härleda begreppet ur fantasin och erfarenheten *a posteriori*. Av detta följer att orsak och verkan är kopplade till varandra endast associativt, då en orsak i allmänhet ses vara förknippad med en verkan. Relationen mellan orsak och verkan handlar därmed bara om vana. En sådan subjektiv nödvändighet uppnår inte objektivitet.

Metafysiken blir enligt Kant omöjlig. Kant antar alltså att metafysiken kräver en stadigare grund än vana.

I ett svar värt 2 poäng beskriver examinandan hur Kant presenterar Humes uppfattning om begreppet orsak.

I ett svar värt 4 poäng beskriver examinandan på ett följdriktigt sätt både Humes och Kants uppfattning.

9.2. (10 p.)

Av Kants kritik av Hume kan man sluta sig till att begreppet orsak inte för Kant är ett empiriskt begrepp. Däremot är det ett begrepp som härstammar i det rena förnuftet och som vi bildar oberoende av erfarenheten, *a priori*. På motsvarande sätt är påståendet "Alla händelser har en orsak" enligt Kant *a priori*, eftersom vi är medvetna om sanningen i det oavsett erfarenhet. Så är det eftersom orsak är en förståndskategori. Förståndet placerar oundvikligen observerade händelser i relationer av orsak och verkan. Dessa observationer bildar kärnan i ett gott svar. Svaret kan fördjupas med följande synpunkter.

Påståendet "Alla händelser har en orsak" är inte ett analytiskt påstående sprunget ur det rena förnuftet där predikattermen "orsak" bara skulle uttrycka betydelseinnehållet i subjekttermen "alla händelser". Så är det eftersom "alla orsaker" som subjektterm och "orsak" som predikatterm är oberoende av varandra: de har alltså olika betydelseområde. Påståendets predikatterm för alltså in någonting utöver det som subjekttermen uttrycker. Påståendet är inte heller ett syntetiskt *a posteriori*-påstående som bygger på empirisk erfarenhet, eftersom vår erfarenhet snarare förutsätter att påståendet är sant än utgör ett bevis för det. Kant klassificerar sådana påståenden som syntetiska *a priori*. Enligt honom kan vi veta att ett sådant påstående är sant oberoende av erfarenheten, men ändå inte genom att bara granska begreppens innebörd. Andra exempel på sådana påståenden är " $7 + 5 = 12$ ", "En rak linje är den kortaste sträckan mellan två punkter" och "Materiens mängd förblir oförändrad i förändringar i den materiella världen".

Svaret på uppgiften är en essä där examinandan med hjälp av materialet ska förklara hur vi enligt Kant kan veta att alla händelser har en orsak. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 3 poäng förklarar examinandan varför vi inte kan veta att påståendet är sant utifrån erfarenheten.

I ett svar värt 5 poäng förklarar examinandan varför vi inte kan veta att påståendet är sant utifrån erfarenheten. Examinanden motiverar sin förklaring med att orsak enligt Kant är en förståndskategori. Alternativt motiverar examinandan påståendet som syntetiskt *a priori*.

I ett svar värt 8 är examinandens förklaring följdriktig och mångsidig. Examinanden utnyttjar Kants tanke om förståndskategorier eller hans distinktioner analytisk-syntetisk och *a priori-a posteriori*.

9.3. (15 p.)

Kant ansåg att Hume snarare övergav den traditionella metafysiken än förnyade den. Själv försökte han skapa en ny grund för metafysiken. Hans huvudfråga var hur metafysiken över huvud taget är möjlig. I stället för att på ett aristoteliskt sätt utforska varats kategorier tog han sig an att undersöka förståndets förutsättningar, det vill säga det rena förnuftets kategorier, som orsakerna. Detta angreppssätt kallas transcendentalt. Det är naturligt att behandla Kants svar på Humes kritik av den traditionella metafysiken ur detta perspektiv. En viktig fråga är huruvida Kant lyckas underbygga det rena förnuftets kategorier och över huvud taget sitt transcendentala angreppssätt. Ett gott svar behöver inte använda termen "transcendental". Svaret avgränsas emellertid inte uteslutande till kategorin orsak. Alternativt kan man fråga om Kants distinktion mellan olika typer av kunskap har goda grunder. Det är inte alls klart att Kant lyckas förklara hur vi kan nå kunskap om sanningen hos syntetiska *a priori*-påståenden.

En alternativ väg för svaret är att diskutera frågan från Humes utgångspunkter, det vill säga ur ett empiriskt perspektiv. Ur den synvinkeln förefaller Kants transcendentala angreppssätt otillfredsställande. Kant antar att vi kan bilda de mest grundläggande begreppen, som begreppet orsak, vilande på det rena förnuftet utan erfarenhet. Detta förefaller inte vara det sätt på vilket människor i praktiken lär sig tänka och använda språket: varför borde den teoretiska begreppsbyggnaden vara fullständigt annorlunda? Vidare kan en empirist förhålla sig reserverat till Kants syntetiska *a priori*-kunskap. Hen kan förklara att en del av dessa påståenden (t.ex. "Alla händelser har en orsak") är härledda från erfarenheten genom induktion, men samtidigt erkänna att vi inte kan vara säkra på att de är sanna.

Svaret på uppgiften är en essä där examinanden ska diskutera om Kants svar på Humes kritik av den traditionella metafysiken är tillfredsställande. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett svar värt 4 poäng gör examinanden någon form av utvärdering av Kants svar på Humes kritik.

I ett svar värt 8 poäng beskriver examinanden Kants sätt att närma sig metafysiken och gör en motiverad utvärdering av Kants svar på Humes kritik. Alternativt kan examinanden närma sig frågan ur ett empiriskt perspektiv och göra en motiverad utvärdering av Kants svar på Humes kritik.

I ett svar värt 12 poäng diskuterar examinanden frågan på ett följdriktigt och mångsidigt sätt. Examinandens utvärdering är välmotiverad och ställd i relation till antingen Kants angreppssätt eller alternativt ett empiriskt angreppssätt.

I ett svar värt toppoäng fördjupar examinanden sin analys genom att exempelvis ganska andra begrepp än orsak.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Kunskap, vetenskap och verklighet (FI4) och dess innehåll "metafysikens centrala frågor och begrepp, olika uppfattningar om metafysikens väsen samt verklighetens fundamentala uppbyggnad" och "kunskapens möjligheter och gränser". I GLP03 anknyter uppgiften till kursen Kunskap och verklighet i filosofin (FI3) och dess innehåll "metafysikens centrala frågor och grundbegrepp, olika uppfattningar om metafysikens väsen" och "kunskapens möjligheter och gränser".